

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

В. К. Макарович

*Ужгородський державний інститут інформатики, економіки і права
88015 м. Ужгород, в. Заньковецької, 89*

Статья раскрывает экономическую сущность категории дебиторской задолженности; ее классификацию согласно П(С)БО, а также другие виды; характеристику процедуры учета дебиторской задолженности; признание ее активом; определенное внимание уделено конструктивной критике П(С)БО, согласно с которым осуществляется учет данной категории активов на предприятиях и организациях Украины.

Суб'єкти підприємства в процесі фінансово-господарської діяльності вступають між собою в певні економічні взаємовідносини, в результаті яких відбуваються господарські операції. Наслідками цих операцій є виникнення різних зобов'язань. Значну частину цих зобов'язань складає дебіторська заборгованість.

Багато елементів, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості недостатньо законодавчо врегульовані, у зв'язку з чим у бухгалтерів-практиків виникає безліч питань.

На сьогодні, методика і принципи побудови обліку дебіторської заборгованості є об'єктом пильного вивчення економічної науки і практики. Розвитку теорії і практики питань бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості присвячені роботи: Костюченко В., Шаповалова Г., Петрик О., Погорелова І., Хомин П., Кисельова О., Іванова В., Карбовник А., Нешкерської Г. та інші.

У той же час, глибокі і всебічні теоретичні дослідження в даній галузі з комплексним аналізом як вітчизняної, так і міжнародної облікової практики досить рідкісні, а іноді, і зовсім відсутні. У більшості робіт в неповній мірі дається критичний аналіз існуючих

теоретико-методологічних основ і практичної багатоаспектності обліку даного виду активів, недостатня увага приділяється питанням вдосконалення методології та практики бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Дана стаття присвячена дослідженню теоретичних питань методології обліку дебіторської заборгованості.

Здійснюючи дослідження в даному напрямку? виділимо основні завдання, що будуть розкриті в рамках цієї статті:

огляд нормативного регулювання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості;

розкриття видів дебіторської заборгованості згідно з класифікацією, поданою в П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" від 08.10.99 № 237, та інших видів;

характеристика процедури обліку дебіторської заборгованості – визнання об'єкта активом.

З огляду на той факт, що вітчизняне законодавство, яким регулюється облік дебіторської заборгованості, далеко від ідеального, у даній статті певну увагу приділено конструктивній критиці П(С)БО та законодавчих актів, згідно з якими здійснюється облік даної категорії

активів на підприємствах та організаціях України.

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість і розкриття інформації про неї у фінансовій звітності визначені П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”.

Норми П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ).

В основі національного П(С)БО покладено окремі положення двох міжнародних стандартів, зокрема: 1 “Подання фінансової звітності”, 32 “Фінансові інструменти: розкриття і подання інформації”. Аналога Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 у міжнародних стандартах фінансової звітності у вигляді окремого стандарту немає.

П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” має наступну структуру, яка відображена на рис. 1. [3, 187].

В першій частині П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” дані певні визначення термінів, якими, безумовно, необхідно керуватися при використанні інших П(С)БО. Так, в п.4 П(С)БО 10, визначено, що дебіторська заборгованість – це заборгованість дебіторів підприємству на певну дату.

Дебітори – це юридичні та фізичні особи, які в наслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Згідно М(С)БО 32 “Фінансові інструменти: розкриття і подання інформації” [4, 500] дебіторська заборгованість – це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.

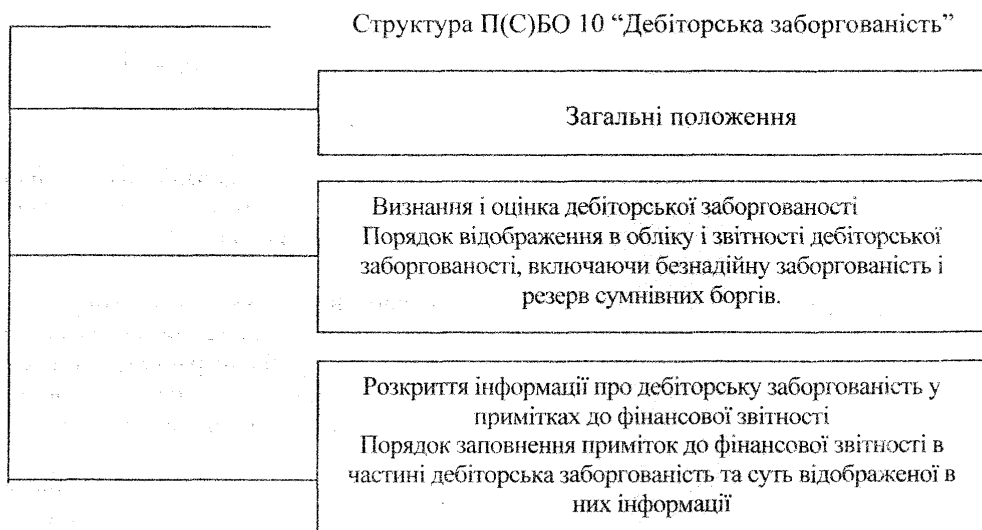

Рисунок 1. Структура П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”

Таким чином, процес прийняття рішення з приводу віднесення активу до складу дебіторської заборгованості

можна схематично зобразити наступним чином (рис.2). Дебіторська заборгованість є складовою частиною

оборотного капіталу підприємства. Розмір цієї заборгованості свідчить про те, що частка оборотних коштів підприємства є вилучена з оборотного капіталу і не бере участі в кругообігу господарських засобів. Дебіторська заборгованість є свого роду легенями підприємства. Як і любому організму

необхідний кисень, так і підприємству є вкрай необхідні оборотні кошти. Якщо на підприємстві трапляється така ситуація, коли дебітори з тих чи інших причин не платять по своїх боргах, то це перебиває кисень підприємству і призводить до виникнення фінансових труднощів.

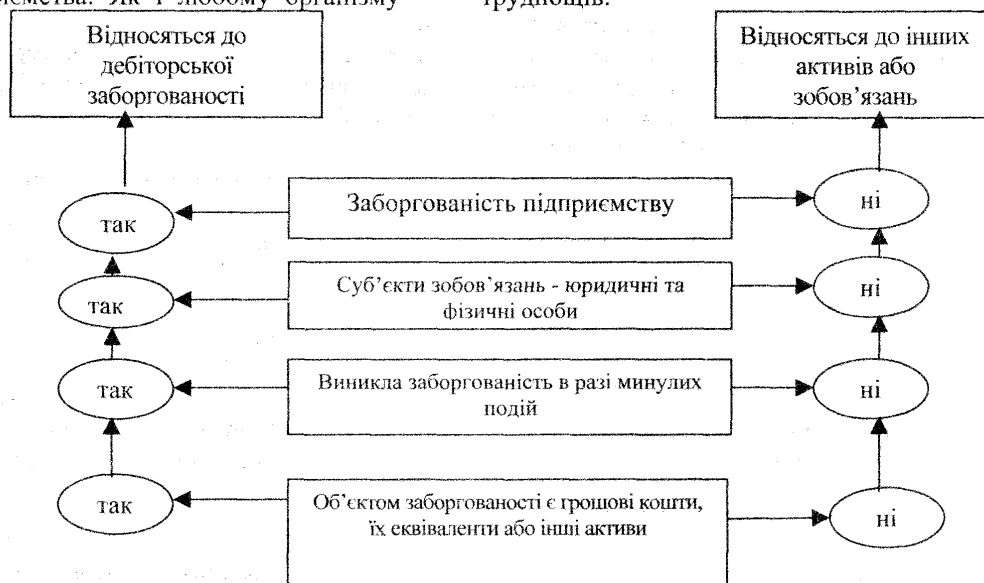

Рисунок 2. Ознаки дебіторської заборгованості

У відповідності до п. 4 П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" дебіторська заборгованість поділяється на:

Довгострокову – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточну – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Отже, при розподілі дебіторської заборгованості на довгострокову і поточну до уваги береться зв'язок з

нормальним операційним циклом (проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції, товарів, робіт, послуг) та термін погашення (до одного року або операційного циклу).

Причому, для віднесення дебіторської заборгованості до складу довгострокової необхідна одночасна наявність обох критеріїв (ї виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу). Для віднесення дебіторської заборгованості до складу поточної необхідна наявність хоча б одного з двох критеріїв (або виникає в ході нормального операційного циклу,

або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу).

При віднесенні дебіторської заборгованості до довгострокової або поточної до уваги береться не загальний очікуваний строк платежу по договору, а очікуваний строк до погашення, який залишився з дати балансу.

Практика відображення дебіторської заборгованості в обліку потребує класифікації і за іншими ознаками.

Так, дебіторську заборгованість доцільно поділяти:

за об'єктами, щодо яких виникають зобов'язання дебіторів:

дебіторська заборгованість, що пов'язана з операційною діяльністю підприємства, з реалізацією продукції, товарів, робіт, послуг (товарна дебіторська заборгованість);

послуг (нетоварна дебіторська заборгованість).

дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією продукції, товарів, робіт.

Товарна дебіторська заборгованість поділяється на:

заборгованість, пов'язану з реалізацією товарів, робіт, послуг;

векселі, одержані в забезпечення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботу, послуги.

Нетоварна дебіторська заборгованість складається з:

дебіторської заборгованості за виданими авансами;

дебіторської заборгованості з нарахованих доходів;

дебіторської заборгованості із внутрішніх розрахунків;

іншої поточної дебіторської заборгованості.

Довгострокову дебіторську заборгованість доцільно поділяти на:

заборгованість за майно, що передане у фінансову оренду;

довгострокові векселі одержані; іншу довгострокову дебіторську заборгованість.

За своєчасністю оплати боржниками дебіторської заборгованості та залежно від впевненості її погашення слід розрізняти:

нормальну дебіторську заборгованість – за якою термін оплати не настав і існує впевненість у погашенні її боржником;

сумнівну – заборгованість, не оплачена в термін або існує невпевненість у погашенні її боржником;

безнадійну – заборгованість, за якою минув строк позовної давності або немає впевненості в погашенні її боржником. Наявність двох останніх видів заборгованостей говорить про те, що у підприємства можуть виникнути певні фінансові труднощі у недостатку фінансових ресурсів, існує великий ризик непогашення боргів, а відповідно і зменшення прибутків. Критерії класифікації дебіторської заборгованості схематично відображені на рисунку 3.

Дебіторська заборгованість, як і інші активи, не завжди може бути відображена у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Вона може бути відображена у звітності тільки при дотриманні певних вимог.

Саме друга частина П(С)БО 10 присвячена визнанню і оцінці дебіторської заборгованості.

Згідно п.5 П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо:

існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод.

Сума дебіторської заборгованості може бути достовірно визначена.

За відсутності цих ознак дебіторська заборгованість не є

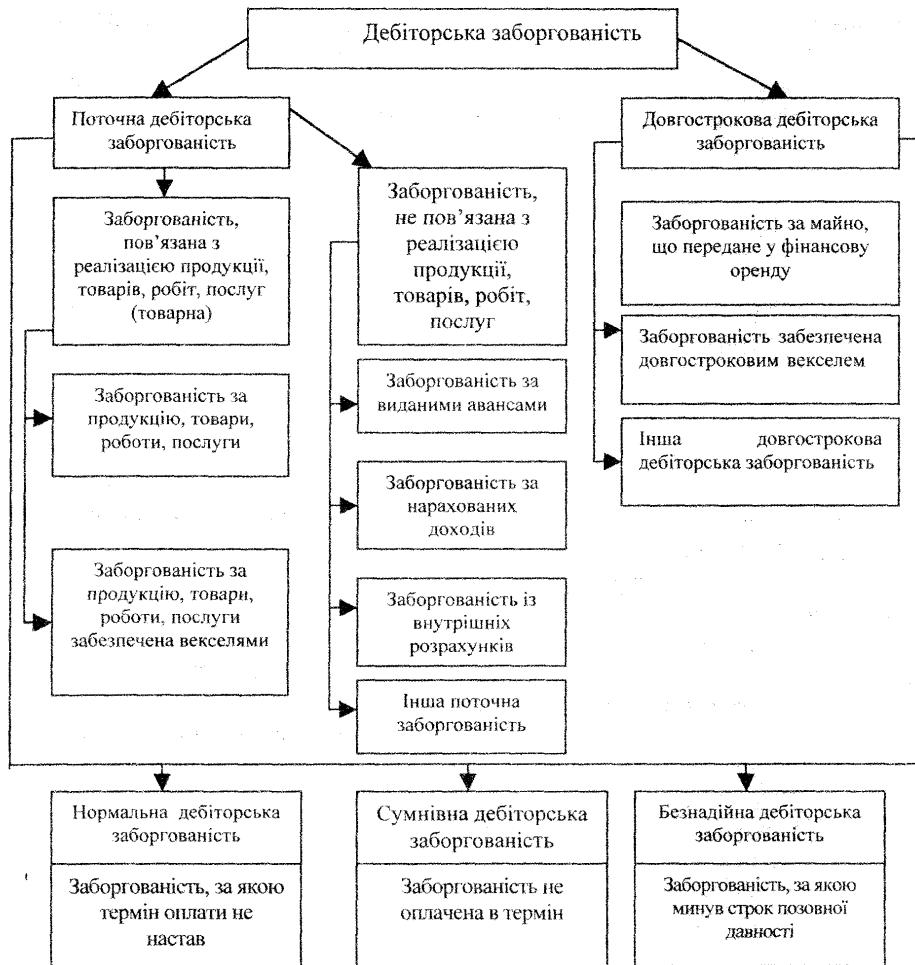

Рис.3 Класифікація дебіторської заборгованості

активом і не може бути відображена у балансі.

Що стосується вимог про "імовірність отримання вигод", то вона є досить розмитою. Згідно зі ст.1 Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" дану вимогу можна трактувати наступним чином: існує ймовірність потенційної можливості отримання підприємством грошових коштів від використання активу. При цьому кількісне значення ймовірності не наводиться, оскільки розрахувати її практично неможливо. Тобто можна

зробити висновок, що наявність будь-якої імовірності, навіть найменшої, є достатнім для того, щоб відобразити дебіторську заборгованість у балансі. При чому наявність у формулюванні критерію такого слова, як "імовірність" вказує на те, що у майбутньому такі події можуть і не настати.

П(С)БО 10 практично не розкриває визнання довгострокової дебіторської заборгованості. В той же час, згідно П(С)БО 10 довгострокова дебіторська заборгованість повинна оцінюватись по дисконтній вартості

майбутніх платежів, які очікуються для погашення заборгованості. Тобто

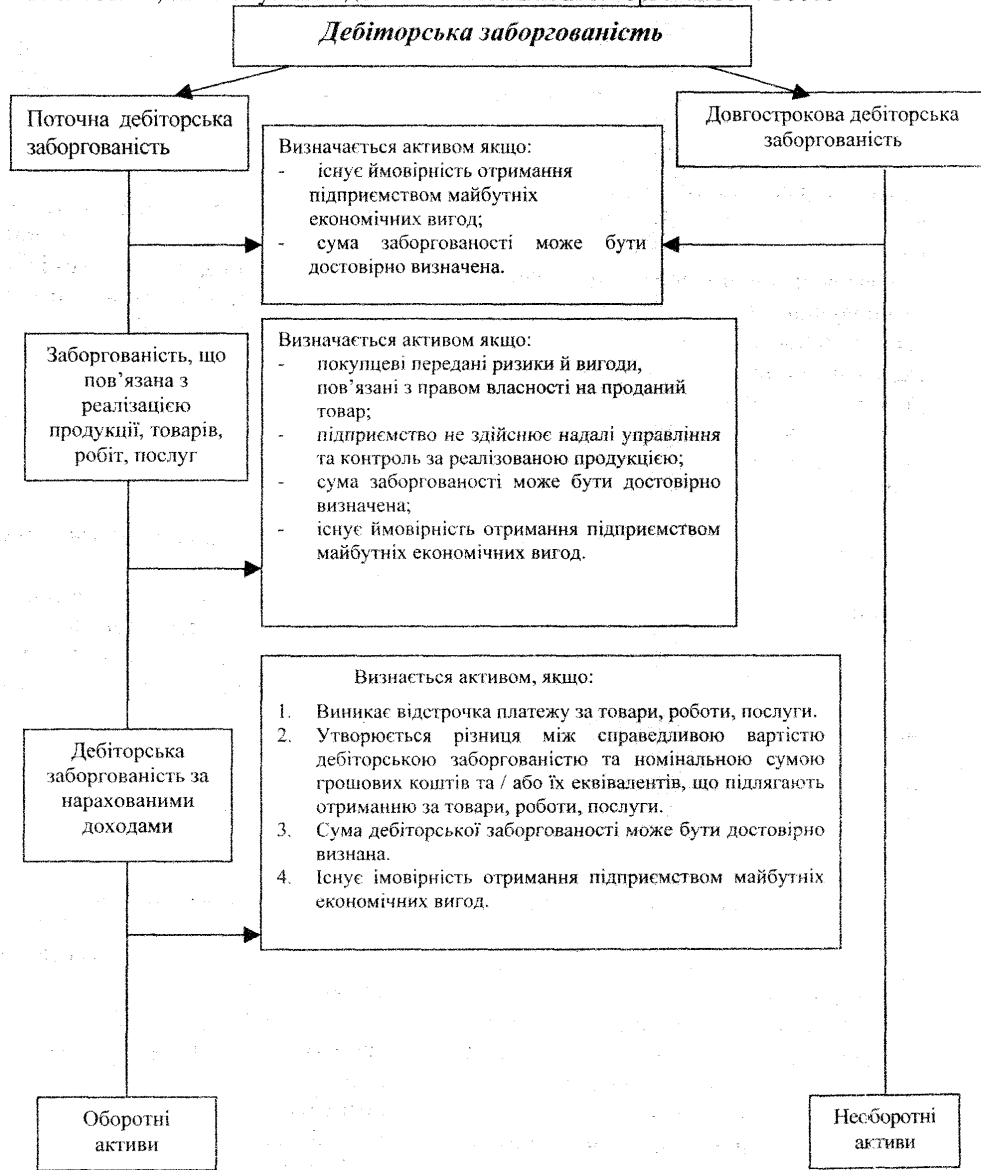

Рисунок 4. Критерії визнання дебіторської заборгованості активом

довгострокова дебіторська заборгованість повинна визнаватися у тому звітному періоді, в якому або здійснюється попередня оплата за товари, роботи, послуги, або

відвантажено товари і надано роботи, послуги.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом

одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг та оцінюється за первісною вартістю. У разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та / або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у період її нарахування.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації, продукції, товарів, робіт і послуг, якщо будуть виконуватись всі нижче наведені умови:

покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товари, інший актив);

підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товари, роботи, послуги);

сума заборгованості може бути достовірно визначена;

існує впевненість, що в результаті операції відбудеться зростання економічних вигод підприємства.

Оцінка моменту, на який підприємство передає покупцеві ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію, товари, потребує вивчення угоди між підприємством та покупцем і обставин операції.

Угода поставки продукції (товарів), укладена між підприємством та покупцями, визначає умови переходу ризиків загибелі або пошкодження продукції (товару) і вигод, пов'язаних з правом власності.

Розгляд обставин операції обумовлено тим, що в більшості випадків передача ризиків та вигод від

володіння збігається з передачею юридичного права власності або з передачею у володіння покупця, наприклад, при здійсненні роздрібною торгівлі. Проте в інших випадках передача ризиків та вигод від володіння відбувається не одночасно з передачею юридичного права власності або з передачею у володіння, наприклад, реалізація товару за комісійними угодами, коли одержання доходу від реалізації залежить від доходу, який отримує покупець від власної реалізації цих товарів.

Отже, у даній статті наведено деяке теоретичне узагальнення вітчизняної методології обліку дебіторської заборгованості.

Таким чином можна зробити наступні підсумки:

Важливим є розуміння, що дебіторська заборгованість як економічна і облікова категорія характеризується такими основними компонентами:

наявність заборгованості підприємству;

боржниками виступають дебітори (юридичні і фізичні особи);

заборгованість виникла в результаті минулих подій;

об'єктом боргу виступають грошові кошти їх еквіваленти та інші активи.

Об'єкти дебіторської заборгованості на сьогоdnішньому етапі розвитку облікової реформи потребують грамотно побудованої класифікації. Так, розподіл дебіторської заборгованості, який подається у П(С)БО 10 не є достатнім. Виходячи з вищесказаного і спираючись на теоретичний аналіз можна істотно розширити групування дебіторської заборгованості за такими ознаками: за об'єктами, щодо яких виникають зобов'язання дебіторів; залежно від впевненості її погашення; за своєчасністю оплати боржниками.

В П(С)БО 10 практично не розкривається поняття і оцінка довгострокової дебіторської заборгованості. Що ж до визнання і оцінки поточної дебіторської заборгованості, також розкриті в положенні не достатньо. Не визначений точний порядок визнання дебіторської заборгованості сумнівною. Відсутній, наприклад, перелік достатніх документів, необхідних для підтвердження фактів сумнівності та безнадійності. Водночас немає і вказівки на самостійне визнання підприємством тієї чи іншої заборгованості сумнівною.

Отже, невизначеність деяких нормативних положень щодо обліку дебіторської заборгованості диктує необхідність перегляду вітчизняної методології обліку дебіторської заборгованості.

Напрямок такого перегляду можуть бути:

- розширення переліку класифікаційних ознак дебіторської заборгованості, яка може використовуватись підприємствами і забезпечити їм більш аналітичність та достовірність інформації;

- конкретизація умов визнання дебіторської заборгованості активом та інші.

Дебіторська заборгованість, як складова елементу фінансової звітності, має визнаватися і відображатися у балансі та звіті про фінансові результати у грошовій сумі. Грошова сума за якою повинна визнаватися і відображатися дебіторська заборгованість визначається з урахуванням таких чинників як оцінка дебіторської заборгованості у поточному обліку та у фінансових звітах. Саме характеристика даної процедури обліку дебіторської заборгованості буде темою наступного дослідження.

Література

1. Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. № 996 – XIV, зі змінами і доповненнями.
2. П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" від 08.10.99 № 237. , зі змінами і доповненнями.
3. Бухгалтерський облік в торгівлі За ред Бутинець Ф.Ф., Житомир ІІІ "Рута" 2002.
4. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. – К.: Лібра, 2001.
5. Костюченко В.М. Шаповалова Г. Облік дебіторської заборгованості// Бухгалтерський облік і аудит, № 7, січень 2001